Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice

Școala Doctorală de Filosofie

TEZĂ DE DOCTORAT

EXERCIȚII SPIRITUALE CIORANIENE

(rezumat)

Conducător științific,

Prof. univ. dr. Anton Adămuț

Doctorand,

Gabriel Hălănduț

Iași

2026

Cuprins

INTRODUCERE Error! Bookmark not defined.

CAPITOLUL I: FILOSOFIA CA MOD DE VIAȚĂ Error! Bookmark not defined.

Introducere ..... **Error! Bookmark not defined.**

1. **„Grija față de sine" și „exercițiul spiritual"** .... **Error! Bookmark not defined.**

1.1. Michel Foucault și conceptul de „grijă față de sine" ... **Error! Bookmark not defined.**

1.2. Pierre Hadot și „exercițiile spirituale" ..... **Error! Bookmark not defined.**

1.3. Hadot în dialog cu Foucault ..... **Error! Bookmark not defined.**

1.4. Critici aduse teoriei lui Pierre Hadot..... **Error! Bookmark not defined.**

2. **„Exercițiile spirituale" clasice ale filosofiei** ..... **Error! Bookmark not defined.**

2.1. A învăța să trăiești ..... **Error! Bookmark not defined.**

2.2. A învăța să meditezi ..... **Error! Bookmark not defined.**

2.3. A învăța să dialoghezi ..... **Error! Bookmark not defined.**

2.4. A învăța să mori ..... **Error! Bookmark not defined.**

2.5. Conștiința întregului și trăirea prezentului .... **Error! Bookmark not defined.**

2.6. Exercițiul atenției ..... **Error! Bookmark not defined.**

2.7. Exercițiul lecturii..... **Error! Bookmark not defined.**

3. ***Eseurile* lui Montaigne, un exercițiu spiritual?** **Error! Bookmark not defined.**

3.1. *Eseurile* și exercițiul de a scrie ..... **Error! Bookmark not defined.**

3.2. Montaigne și exercițiul de a trăi..... **Error! Bookmark not defined.**

Concluzie ..... **Error! Bookmark not defined.**

CAPITOLUL II: VIAȚA ȘI FILOSOFIA LUI EMIL CIORAN Error! Bookmark not defined.

Introducere ..... **Error! Bookmark not defined.**

1. **Blestemul insomniei și drama schimbării limbii** .....**Error! Bookmark not defined.**

1.1. Nopțile albe de insomnie.....**Error! Bookmark not defined.**

1.2. „Cămașa de forță” franceză.....**Error! Bookmark not defined.**

1.3. Inutilitatea filosofiei .....**Error! Bookmark not defined.**

2. **Luciditatea unei conștiințe tragice**.....**Error! Bookmark not defined.**

2.1. Luciditate și conștiință .....**Error! Bookmark not defined.**

2.2. Prozator liric.....**Error! Bookmark not defined.**

2.3. Un om neom.....**Error! Bookmark not defined.**

2.4. Un sceptic aparte.....**Error! Bookmark not defined.**

3. **„Exerciții spirituale” cioraniene?** .....**Error! Bookmark not defined.**

3.1. Epoca lui Cioran.....**Error! Bookmark not defined.**

3.2. Specificul filosofiei cioraniene .....**Error! Bookmark not defined.**

3.3. Cioran și „exercițiul spiritual” .....**Error! Bookmark not defined.**

Concluzie .....**Error! Bookmark not defined.**

CAPITOLUL III: EXERCIȚIILE DISPERĂRII Error! Bookmark not defined.

Introducere .....**Error! Bookmark not defined.**

1. **Exercițiul sinuciderii**.....**Error! Bookmark not defined.**

1.1. Moartea și soluțiile ei.....**Error! Bookmark not defined.**

1.2. Soluția lui Cioran: sinuciderea.....**Error! Bookmark not defined.**

1.3. Sinuciderea ca exercițiu spiritual .....**Error! Bookmark not defined.**

2. **Exercițiul indolenței**.....**Error! Bookmark not defined.**

2.1. Munca între binecuvântare și blestem.....**Error! Bookmark not defined.**

2.2. Exercițiul spiritual al depășirii aspirațiilor mundane ...**Error! Bookmark not defined.**

3. **Exercițiul scrierii**.....**Error! Bookmark not defined.**

3.1. Scris, comunicare și „cuminecare” .....**Error! Bookmark not defined.**

3.2. Exercițiul spiritual al scrisului ..... **Error! Bookmark not defined.**

3.3. Limitele scrierii ..... **Error! Bookmark not defined.**

Concluzie ..... **Error! Bookmark not defined.**

CAPITOLUL IV: EXERCIȚIILE BEATITUDINII Error! Bookmark not defined.

Introducere ..... **Error! Bookmark not defined.**

1. Exercițiul iubirii ..... **Error! Bookmark not defined.**

1.1. Sursele iubirii cioraniene ..... **Error! Bookmark not defined.**

1.2. Forme ale iubirii în discursul cioranian ..... **Error! Bookmark not defined.**

1.3. Capcana iubirii: imposibilitatea împlinirii .... **Error! Bookmark not defined.**

1.4. Iubirea ca exercițiu filosofic ..... **Error! Bookmark not defined.**

2. Exercițiul credinței..... **Error! Bookmark not defined.**

2.1. Între două abisuri ..... **Error! Bookmark not defined.**

2.2. Seducția misticii ..... **Error! Bookmark not defined.**

2.3. Sanctuarul scepticismului ..... **Error! Bookmark not defined.**

2.4. Rugăciunea, exercițiu de convertire..... **Error! Bookmark not defined.**

3. Exercițiul muzicii ..... **Error! Bookmark not defined.**

3.1. Șansa unui „muzician ratat” ..... **Error! Bookmark not defined.**

3.2. Muzica și absolutul ..... **Error! Bookmark not defined.**

3.3. Transfigurare prin exercițiul muzicii ..... **Error! Bookmark not defined.**

Concluzie ..... **Error! Bookmark not defined.**

CONCLUZIE Error! Bookmark not defined.

BIBLIOGRAFIE Error! Bookmark not defined.

1. Surse primare 19

2. Exegeză cioraniană 20

3. Filosofia ca mod de viață 25

4. Literatură conexă..... **Error! Bookmark not defined.**

5. Dicționare și enciclopedii..... **Error! Bookmark not defined.**

6. Surse digitale..... **Error! Bookmark not defined.**

Premise

Această cercetare, intitulată „Exerciții spirituale cioraniene”, pornește de la o întrebare care privește nu doar statutul lui Emil Cioran, ci însăși posibilitatea de a defini filosofia: există un singur mod de a filosofa? Dacă filosofia este redusă la anumite sisteme conceptuale, la formularea unor teze și la construcția unor argumente susceptibile de validare teoretică, atunci Cioran pare să se situeze la marginea filosofiei sau chiar în afara ei. Scrisul său este fragmentar, aforistic și confesiv. Apoi, contradicția reprezintă una dintre formele sale de expresie, iar autorul își exprimă în repetate rânduri neîncredere față de sistem, metodă și pretenția filosofiei de a oferi o imagine coerentă și definitivă asupra realității. Tocmai această dificultate constituie punctul de plecare al cercetării: (auto)excluderea dintr-o anumită formă de filosofie nu înseamnă un refuz automat și necesar al filosofării.

În acest context, teza propune o reconsiderare a operei cioraniene din perspectiva paradigmei filosofiei ca mod de viață. Ipoteza centrală este că filosofia poate fi înțeleasă nu numai ca activitate teoretică, ci și ca practică existențială, ca *exercițiu* prin care subiectul se raportează la sine, la ceilalți și la lume într-un mod nou. Un asemenea pas permite deplasarea accentului de la întrebarea „ce doctrină susține Cioran?” la întrebarea „ce face Cioran cu filosofia și ce face filosofia din el?”. În acest sens, cercetarea urmărește să arate că scrierile cioraniene pot fi citite nu doar ca expresii ale unei gândiri pesimiste, ci ca forme practice de interogare a existenței, în care reflecția, confesiunea, scrisul și anumite atitudini față de viață devin mijloace de confruntare cu disperarea și, în anumite situații, chiar drumul spre beatitudine.

Punctul de sprijin teoretic îl constituie cercetările pe care Pierre Hadot și Michel Foucault le-au făcut îndeosebi asupra filosofiei antice și asupra raportului dintre gândire și transformarea subiectului. La Hadot, conceptul de „exercițiu spiritual” desemnează ansamblul practicilor prin care omul lucrează asupra propriei persoane, modificându-și modul de a privi, de a judeca și de a trăi. La Foucault, chestiunea „grijii de sine” aduce în prim-plan caracterul formativ și etic al raportării la sine. La ambii autori filosofia depășește statutul de discurs despre lume și devine o *practică* prin care subiectul se transformă. Cercetarea utilizează aceste concepte nu pentru a-l integra automat pe Cioran într-o tradiție prestabilită, lucru aproape imposibil, ci pentru a verifica în ce măsură ele pot constitui o cheie hermeneutică adecvată pentru opera și viața sa.

Titlul cercetării, „Exerciții spirituale cioraniene”, trebuie înțeles tocmai în această tensiune, pentru că asocierea dintre Cioran și tradiția exercițiilor spirituale pare paradoxală din

capul locului. Exercițiul presupune mișcare, disciplină, repetiție, orientare și transformare, în timp ce imaginarul cioranian este dominat de oboseală, disperare, insomnie, refuz și negație. În plus, Cioran nu își definește explicit scrisul drept filosofie practică și nu își asumă în mod programatic modelul filosofiei ca mod de viață. Prin urmare, cercetarea nu pornește de la existența unei doctrine cioraniene a exercițiilor spirituale, ci își dorește să probeze posibilitatea de a reconstrui, retrospectiv și hermeneutic, anumite practici care îndeplinesc funcții comparabile cu cele ale exercițiilor spirituale din filosofia clasică.

Această precizare este esențială pentru metodologia lucrării pentru că nu urmăresc construirea artificială a unui sistem, ci identificarea unui fir interpretativ capabil să lege texte, experiențe și atitudini aparent disparate. Întrucât Cioran a scris intenționat împotriva sistemului, orice interpretare sistematică riscă să presupună o coerență care nu aparține autorului. Totuși, această situație se poate transforma într-o condiție de lectură: fără a urmări reconstrucția unui sistem, am căutat să identific acele practici recurente prin care viața și scrisul se influențează reciproc.

În acest sens, acele episoade biografice pe care le-am prezentat devin relevante numai în măsura în care ilumineză apariția unor forme de experiență care vor deveni ulterior teme, gesturi sau exerciții ale gândirii. Relația dintre viață și operă este, astfel, una de reciprocitate: experiența alimentează scrisul, iar scrisul reorganizează experiența. Cioran nu propune o teorie a vieții din exteriorul vieții, ci scrie din interiorul propriilor neliniști. În consecință, opera poate fi privită ca un loc în care experiența este interpretată, transformată și, uneori, făcută suportabilă.

Un al doilea obiectiv al cercetării îl constituie reconsiderarea statutului filosofic al lui Cioran. Nu se urmărește stabilirea unei etichete definitive, ci testarea posibilității de a-l considera filosof în sensul unei tradiții în care filosofia este inseparabilă de transformarea celui care filosofează. În acest cadru, absența unei doctrine sistematice nu reprezintă în mod necesar un argument decisiv împotriva statutului filosofic. Dimpotrivă, dacă filosofia este definită prin exercițiul asupra propriei vieți, atunci merită cercetate practicile prin care Cioran își asumă, suportă și gestionează existența.

Cercetarea este structurată în patru capitole. Primele două au o funcție predominant analitică și urmăresc fundamentarea cadrului conceptual și înțelegerea raportului dintre viață și filosofie la Cioran. Ultimele două au un caracter predominant hermeneutic și urmăresc identificarea unor exerciții spirituale cioraniene. Acestea din urmă sunt grupate în funcție de

două direcții fundamentale: exercițiile disperării, prin care existența devine suportabilă, și exercițiile beatitudinii, prin care subiectul încearcă să transfigureze starea sa obișnuită. Sigur, această structură nu trebuie înțeleasă ca o separație rigidă. Disperarea și beatitudinea nu sunt două stări complet independente, ci doi poli între care se desfășoară experiența cioraniană, și nu numai. Exercițiile disperării pregătesc sau fac posibilă supraviețuirea, în timp ce exercițiile beatitudinii indică posibilitatea unei treceri. Între cele două există o tensiune permanentă, iar tocmai această încordare conferă unitate unei opere care se dezice în mod explicit de orice formă de unitatea sistematică.

Filosofia ca exercițiu spiritual și mod de viață

Primul capitol stabilește cadrul conceptual al întregii cercetări. Problema de la care am pornit este dificultatea de a defini filosofia exclusiv prin activitatea teoretică. O asemenea definiție riscă să excludă o parte importantă a tradiției filosofice, în special practicile prin care filosofia a fost trăită ca formare, convertire și transformare a subiectului. În această paradigmă, întrebarea filosofică nu este separată de întrebarea privind modul de viață. A filosofa înseamnă nu numai a formula răspunsuri, ci și a învăța să vezi, să judeci, să dorești și să acționezi într-un alt mod.

Pierre Hadot oferă unul dintre cele mai importante repere pentru această reconsiderare. Conceptul de „exercițiu spiritual” permite înțelegerea filosofiei ca activitate orientată spre transformarea persoanei. Exercițiul nu este un simplu antrenament intelectual, ci o practică prin care omul își modifică raportarea la sine și la lume. El poate implica meditația, examinarea de sine, anticiparea anumitor evenimente, rememorarea, schimbarea perspectivei sau disciplina dorințelor. Important este faptul că rezultatul urmărit nu este acumularea de informații, ci formarea unui anumit mod de a exista.

Michel Foucault completează această perspectivă prin analiza „grijii de sine”. În acest model, subiectul nu este dat o dată pentru totdeauna, ci se constituie prin practici. A te îngriji pe tine înseamnă a desfășura o activitate asupra propriei persoane, a-ți examina viața în mod constant, a-ți forma anumite deprinderi și a da importanță raportului cu adevărul. Astfel, dimensiunea etică a filosofiei este inseparabilă de un proces de subiectivare. Filosofia nu este doar ceea ce se spune despre viața bună, ci și ceea ce omul face pentru a deveni capabil să trăiască într-un anumit fel.

Deși au multe asemănări, teoriile lui Hadot și Foucault nu coincid, dimpotrivă, între cei doi există diferențe de accent și de interpretare. Totuși, am ales să fac apel la ambele teorii deoarece amândoi permit construirea unei premise comune: gândirea filosofică poate avea un efect transformator asupra celui care o practică. Această premisă este decisivă pentru lectura lui Cioran, deoarece deplasează analiza de la conținutul propozițiilor sale către funcția pe care scrisul și reflecția o îndeplinesc în existența autorului.

Mai departe am arătat că exercițiul spiritual poate fi definit prin câteva trăsături convergente. El pornește de la experiență, trece prin reflecție, imaginație și sensibilitate și revine asupra vieții pentru a o modifica. Prin urmare, exercițiul descrie o mișcare circulară între viață și gândire. Experiența furnizează materia reflecției, iar reflecția nu rămâne la nivel abstract, ci se întoarce asupra experienței. În această mișcare, subiectul nu este doar informat, ci format. Caracterul etic al exercițiului derivă tocmai din această orientare spre transformarea conduitei. Nu orice reflecție asupra sinelui constituie automat un exercițiu spiritual. Pentru a putea fi considerată astfel, ea trebuie să producă sau să urmărească o modificare a modului de a trăi. Exercițiul presupune repetare și practică; el nu se epuizează în formularea unei idei. De aceea, filosofia ca mod de viață implică o anumită disciplină a existenței, chiar și atunci când această disciplină nu se prezintă sub forma unor reguli explicite.

Această definiție face posibilă trecerea de la Antichitate la Modernitate. De altfel, un element important al cercetării urmărește să arate că exercițiul spiritual nu este o practică limitată istoric la școlile antice, ci una continuă ce poate fi regăsită de-a lungul întregii istorii culturale, chiar dacă forma și conținutul se pot modifica.

Prezentarea acestor modele are rolul de a evita o interpretare prea îngustă a exercițiului spiritual. Dacă acesta ar fi asociat exclusiv cu practicile explicite ale Antichității, aplicarea unui astfel de model hermeneutic la Cioran ar fi imposibilă. Dimpotrivă, tocmai continuitatea istorică arată că filosofia poate păstra funcția de formare chiar și atunci când își schimbă vocabularul și formele de expresie. Modernitatea nu elimină în mod necesar filosofia ca mod de viață, ci o reconfigurează. În acest punct, figura lui Michel de Montaigne, un autor pe care l-am adus în atenție cu scopul de a întări această teză, devine relevantă ca punte către modernitate. *Eseurile* sale transformă experiența personală, examinarea de sine și observarea vieții cotidiene în materie filosofică. Montaigne nu construiește un sistem în sens clasic, iar valoarea scrisului său rezidă tocmai în apropierea dintre viață și reflecție. În acest sens, el constituie un precedent

important pentru înțelegerea unui autor precum Cioran, pentru care scrisul la persoana întâi, fragmentul și confesiunea reprezintă forme fundamentale de filosofare.

Prin urmare, primul capitol stabilește o definiție operațională a filosofiei ca mod de viață. Filosofia este înțeleasă ca o activitate care implică subiectul în totalitatea sa și care urmărește o transformare a modului său de a exista. Exercițiul spiritual reprezintă forma concretă a acestei transformări. Această perspectivă nu elimină dimensiunea teoretică a filosofiei, ci o așază într-un raport mai larg cu viața. Tocmai această extindere a conceptului de filosofie va permite, în capitolele următoare, investigarea lui Cioran.

Al doilea capitol analizează relația dintre viața lui Emil Cioran și opera sa. Demersul nu urmărește redactarea unei biografii și nici reducerea ideilor la cauze biografice. Miza este identificarea acelor experiențe care au contribuit la configurarea unei anumite forme de raportare la existență și care pot fi urmărite ulterior în scrierile autorului. Am utilizat astfel biografia ca instrument hermeneutic, nu ca substitut al interpretării filosofice. Contextul socio-cultural în care Cioran s-a format este important pentru înțelegerea sensibilității sale. El aparține unei generații de intelectuali români preocupate de recuperarea decalajului cultural și de integrarea culturii române în spațiul european. În cazul lui Cioran, această preocupare se întâlnește cu o experiență radicală a crizei, cu neîncrederea în proiectele colective și cu o raportare intensă la problema destinului individual. Aceste elemente nu explică exhaustiv opera, dar contribuie la conturarea cadrului în care ea trebuie citită.

Un loc central îl ocupă experiența insomniei. Cioran o descrie ca pe o criză existențială care modifică raportarea la timp, la corp și la lume. Omul care nu poate dormi este lipsit de posibilitatea uitării și a suspendării temporare a conștiinței. Continuitatea forțată a lucidității transformă noaptea într-un spațiu al confruntării cu propriile gânduri și cu caracterul problematic al existenței.

Din această experiență se dezvoltă ceea ce cercetarea numește conștiință tragică. Luciditatea nu aduce liniște, ci poate deveni o formă de suferință. Cioran descoperă o disproporție între capacitatea conștiinței de a vedea și capacitatea vieții de a suporta ceea ce este văzut. Disperarea poate fi astfel înțeleasă ca o ruptură produsă de avansul gândirii în raport cu viața. Cu cât omul devine mai lucid, cu atât este mai dificil să se abandoneze iluziilor care fac existența suportabilă. În etapa pariziană, această conștiință tragică este asociată și cu termenul *cafard*, care desemnează o stare de apăsare, de gol și de angoasă greu de circumscris. Important

pentru cercetare este faptul că aceste stări nu rămân simple teme literare. Ele devin condițiile din care se nasc anumite practici. Scrisul, indolența și meditația asupra sinuciderii apar ca răspunsuri la o situație existențială concretă.

Cioran și *exercițiile spirituale*

Aplicarea conceptului de *exercițiu spiritual* la Cioran trebuie făcută cu prudență. Dacă exercițiul clasic presupune, de regulă, o orientare explicită spre formare și către un anumit ideal de înțelepciune, exercițiul cioranian pornește de la o experiență a eșecului, a rupturii și a imposibilității. Cioran nu oferă un program de transformare și nu își asumă poziția unui maestru. Din acest motiv, exercițiile sale sunt, în multe privințe, exerciții „negative": ele nu conduc direct spre un model de perfecțiune, ci permit subiectului să traverseze o stare de criză.

Această diferență este decisivă pentru interpretare. Exercițiile cioraniene nu trebuie măsurate prin conformitatea lor cu un model antic, ci prin funcția pe care o îndeplinesc în economia existenței autorului. Ele sunt practici prin care o experiență-limită este articulată, suportată și, uneori, transfigurată. În acest sens, scrisul lui Cioran poate fi considerat un exercițiu de reîntregire a unui om fragmentat de pasiuni, obsesii și griji.

De aici rezultă și criteriul de selecție al exercițiilor analizate în ultimele două capitole ale lucrării. Bineînțeles, nu am considerat exerciții spirituale toate temele întâlnite în opera lui Cioran, ci m-am oprit la acele atitudini și practici care implică o revenire asupra propriei existențe și o anumită transformare a raportului cu aceasta. Exercițiile sunt împărțite în două categorii: cele ale disperării, care fac posibilă suportarea vieții, și cele ale beatitudinii, care indică posibilitatea depășirii stării obișnuite.

Astfel, în cel de-al treilea capitol am vorbit despre *sinucidere*, *indolență* și *scris*, teme și atitudini recurente la Cioran, pe care le-am catalogat drept exerciții spirituale *ale disperării*. Deși autorul nu le definește în acești termeni și nici măcar nu le asociază cu filosofia, de care spune în repetate rânduri că s-a dezis, am încercat să demonstrez că practicarea acestora, mai ales la nivel teoretic și ideal, a reprezentat, pentru acest om atins de disperare și pătruns de conștiința tragică a vieții, mijlocul prin care el și-a dus existența înainte, supraviețuind diferitelor încercări sau ispite. Practicate într-un dozaj optim, la fel ca într-o terapie homeopată, sinuciderea, indolența și scrisul, rând pe rând, au avut un rol asemănător acelor exerciții din Antichitate prin care filosoful *învăța să moară*, eliberându-se de frica de nenorociri și de moarte;

apoi *învăța să trăiască* mai deplin și mai autentic prin reactualizarea condițiilor paradiziace, pe care le considera pierdute din momentul căderii, și, în sfârșit, deprindea *arta interpretării*, atât de necesară pentru gestionarea realității concrete. Așadar, într-un mod extrem de original, când biografia este pusă împreună cu bibliografia, aceste practici par să facă din autorul lor un filosof autentic.

Deși a jucat cel mai adesea rolul pesimistului, am găsit numeroase mărturii și fragmente care vorbesc *și* despre nenumărate momente de beatitudine care i-au luminat existența. Cu toate că au fost mai puține din punct de vedere cantitativ, intensitatea lor a avut un efect transformator pentru *desăvârșirea* lui. Astfel, extazul *erotic*, *mistic* și *muzical*, despre care am vorbit în cel de-al patrulea capitol, reprezintă o altă modalitate de exercitare a posibilităților pe care omul le are la îndemână, posibilități de ridicare din condiția sa obișnuită. Am remarcat și am subliniat la timpul potrivit că insistența cu care revine asupra acestor practici, precum și fiecare nouă caracteristică descoperită sau probată de Cioran în aceste domenii, sunt dovezi ale înclinației sale pentru acțiune și spre transcenderea stării în care se află. Cu alte cuvinte, aceste trei exerciții *ale beatitudinii* sunt șanse concrete de transfigurare, chiar dacă se dovedesc trecătoare.

În funcție de context, Cioran consideră iubirea, mistica și muzica drept mijloace de pregustare și de accedere la starea de beatitudine în care raporturile cu ceilalți, cu Divinitatea și cu sine se purifică și devin edificatoare. În interpretarea pe care am făcut-o, am mers chiar mai departe și am susținut că toate acestea nu au fost simple reflecții teoretice și abstracte, ci au constituit adevărate practici, asumate în mod conștient, la care protagonistul a revenit deseori.

Dar în ce măsură s-a apropiat Cioran de înțelepciune prin practicarea acestor exerciții? Ce efect au avut asupra sa? Un răspuns sigur este greu de dat. Revenirile, încercările, negațiile și contradicțiile la care a făcut apel până în ultima clipă a vieții sunt un indiciu al faptului că nu a atins niciodată înțelepciunea și nici liniștea deplină. Însă la fel de adevărat e că și-a exercitat posibilitățile, mai mult decât o mare parte dintre contemporanii săi, practicând aceste exerciții ale înțelepciunii. Și tocmai obsesia cu care a revenit asupra lor reprezintă marca unui filosof adevărat. Sigur, asta nu înseamnă că celelalte titluri, de moralist, scriitor sau gânditor, care-i sunt atribuite frecvent, i s-ar potrivi mai puțin. Ceea ce am încercat să arăt e că nu-i lipsit de fundament să fie considerat *și* filosof. Un filosof datorită exercițiilor sale!

Respingând autoritatea unui maestru sau a Divinității, Cioran a fost filosof al unei singurătăți pe care a îmbrățișat-o și a iubit-o pătimaș. Prin ea s-a descoperit pe sine, după ce a

învățat să facă din ea un „loc” de creștere. Refuzând să confrunte cu alții contradicțiile și paradoxurile existențiale care-l chinuiau, a ajuns să le integreze în metoda sa fără metodă. Poate acesta este și motivul pentru care el nu a avut niciun ucenic, nicio școală. Nu a căutat să mijlocească cunoștințe, dar s-a simțit împlinit când a reușit să dea valoarea unui moment, pentru el sau pentru alții. Cioran este filosof și pentru că a făcut din viața sa obiect de reflecție, evitând vanitatea gândirii teoretice și abstracte.

Prin urmare, consider că se poate vorbi despre *exerciții spirituale cioraniene* deoarece lectura cărților sale nu conduce neapărat la o acumulare de noi cunoștințe, ci lasă loc pentru o înțelegere mai profundă a mișcărilor interioare ale oricărui om. Opera sa are meritul de a da nume și de a articula stări pe care le simțim cu toții, ușurând, astfel, raportarea la semeni și la realitate. Iar acesta este un lucru esențial pe calea împlinirii umane. În definitiv, orice construcție teoretică își pierde relevanța dacă filosofia nu este și un exercițiu viu al căutării de sine. De aceea, sunt de părere că esențialul în definirea unei filosofii ori a unui filosof nu constă în conținutul unei doctrine și în validitatea ei, cât mai ales în practicile pe care le angajează în vederea actualizării potențialului uman. În acest sens, „școala” lui Cioran a fost omul, nu o elită culturală formată din câțiva ucenici.

Specificul *exercițiilor spirituale cioraniene*

Analiza celor două grupuri de exerciții permite formularea unei caracterizări mai precise a modelului cioranian. În primul rând, aceste exerciții sunt paradoxale. Ele pot apărea sub forma unor atitudini care, în mod obișnuit, nu ar fi asociate cu formarea spirituală: indolența sau meditația asupra sinuciderii. În al doilea rând, ele nu sunt prescrise de un maestru și nu alcătuiesc un program explicit. Cioran nu oferă instrucțiuni pentru atingerea înțelepciunii. Exercițiile sunt descoperite retrospectiv prin punerea în relație a vieții cu scrisul. În al treilea rând, exercițiile sunt profund individuale. Ele nu pretind universalitate și nu pot fi transformate fără rest într-un set de reguli aplicabile tuturor. Tocmai aici apare una dintre limitele majore ale cercetării: ceea ce poate fi identificat la Cioran ca practică existențială nu poate fi transformat automat într-o metodă generală de viață. Cioran vorbește despre sine, iar această dimensiune a singularității trebuie păstrată. În al patrulea rând, exercițiile sunt orientate spre două funcții diferite, dar complementare. Exercițiile disperării fac viața suportabilă; exercițiile beatitudinii o intensifică

și o depășesc temporar. Primele lucrează asupra limitei, celelalte asupra posibilității. Împreună, ele descriu o mișcare care nu este liniară: omul cade, se ridică, revine, repetă și reinterpretează.

În acest punct, conceptul de „exercițiu" capătă o semnificație mai profundă. Etimologia sa, derivată din latinescul *exercere*, sugerează ideea de punere în mișcare, de ieșire dintr-o stare de captivitate și de repetare a unei acțiuni până la dobândirea unei anumite autonomii. Exercițiul implică, astfel, tensiune și transformare. Chiar dacă Cioran pare uneori să refuze tocmai această mișcare, opera sa arată că el revine obsesiv asupra acelorași probleme, le reia, le reformulează și le traversează din nou. Repetiția devine forma sa de exercițiu. Acest caracter repetitiv permite și o apropiere de modelul antic. Filosoful antic exersează pentru a-și transforma modul de a trăi; Cioran revine la aceleași obsesii pentru a putea continua să trăiască. Diferența este că exercițiul antic este adesea orientat către un *telos* pozitiv și stabil, în timp ce exercițiul cioranian rămâne deschis, contradictoriu și fără garanția unei înțelepciuni finale. Tocmai această diferență constituie originalitatea sa.

Concluzii

Întrebarea fundamentală a cercetării a fost dacă Emil Cioran a practicat filosofia ca exercițiu spiritual. Un răspuns definitiv este dificil de formulat, mai ales pentru că autorul nu și-a asumat explicit o asemenea interpretare. Nu există, în materialul analizat, o declarație care să permită identificarea neechivocă a lui Cioran cu modelul filosofului care își concepe în mod conștient existența ca pe un program de exerciții spirituale. Prin urmare, concluzia cercetării nu este aceea că Cioran ar fi fost un reprezentant explicit al tradiției lui Hadot sau Foucault, ci că anumite practici și atitudini ale sale pot fi interpretate în mod legitim prin categoria exercițiului spiritual.

Cercetarea a pornit de la necesitatea de a clarifica însăși semnificația exercițiului. Exercițiul presupune punerea în mișcare, repetarea, disciplinarea și transformarea unei potențialități. În cazul exercițiilor spirituale, ceea ce este pus la lucru este subiectul însuși: modul său de a percepe, de a judeca, de a dori și de a acționa. Prin urmare, exercițiul nu urmărește doar performanța unei activități, ci transformarea celui care o practică.

Privit din această perspectivă, Cioran pare inițial incompatibil cu filosofia-exercițiu. El este asociat cu imobilitatea, oboseala, negația și disperarea. Totuși, această impresie se modifică atunci când atenția este deplasată de la conținutul afirmațiilor sale la funcția lor existențială.

Cioran nu urmărește să convingă cititorul de adevărul unei doctrine, ci să îl confrunte cu anumite stări și să îl oblige să le privească. Scrisul său produce o stare înainte de a transmite o teză. Din acest punct de vedere, criteriul transformării trebuie înțeles cu atenție. Exercițiile cioraniene nu sunt recomandate ca rețete pentru o viață bună și nici nu constituie un cod moral. Dimpotrivă, unele dintre ele, precum sinuciderea sau indolența, ar putea deveni profund problematice dacă ar fi desprinse de contextul lor. Funcția lor în opera lui Cioran este una reflexivă și existențială: ele deschid posibilitatea de a privi altfel limitele vieții.

În cazul exercițiilor disperării, cercetarea a identificat trei practici majore: scrisul, indolența și meditația asupra sinuciderii. Sinceritatea reprezintă condiția confruntării cu sine. Scrisul transformă această confruntare într-o practică de obiectivare și interpretare. Indolența contestă identificarea vieții cu munca și productivitatea, în timp ce meditația asupra sinuciderii aduce moartea în centrul reflecției pentru a modifica raportul cu viața. Aceste practici au o funcție analogă unor exerciții filosofice antice: ele îl ajută pe subiect să se raporteze diferit la frică, suferință, muncă, moarte și propria interioritate. Ceea ce este original la Cioran este faptul că exercițiile sunt construite din interiorul disperării, nu din perspectiva unei înțelepciuni deja dobândite. El nu exersează pentru că posedă un adevăr care trebuie aplicat, ci pentru că nu reușește să se desprindă de întrebările care îl obsedează.

Exercițiile beatitudinii introduc o altă direcție. Muzica, iubirea și credința sau mistica reprezintă experiențe prin care negativitatea este suspendată, iar subiectul se poate deschide către o formă de plenitudine. Ele sunt mai rare decât experiențele disperării, dar tocmai intensitatea lor le conferă o importanță aparte. Cioran nu este numai autorul nopții, ci și autorul unor momente de lumină, extaz și apropiere de ceva care depășește condiția obișnuită.

O altă concluzie importantă privește statutul filosofic al lui Cioran. Cercetarea nu urmărește să îl declare filosof printr-un verdict exterior operei, ci să arate că există un criteriu diferit de cel doctrinar prin care statutul filosofic poate fi discutat. Dacă filosofia este definită numai prin existența unui sistem, Cioran rămâne dificil de integrat. Dacă însă filosofia este înțeleasă și ca mod de viață, ca exercițiu al transformării și ca practică a raportării la sine, atunci opera sa dobândește o altă inteligibilitate. Această concluzie nu anulează celelalte identități ale lui Cioran. El poate fi citit simultan ca moralist, scriitor, gânditor, sceptic sau autor al unei forme radicale de reflecție existențială. Ceea ce cercetarea adaugă este posibilitatea de a-l considera și filosof, nu în pofida absenței unui sistem, ci tocmai printr-o altă înțelegere a filosofiei. Cioran

ar fi filosof „datorită exercițiilor sale”, adică datorită felului în care și-a transformat viața în obiect de reflecție și scrisul în practică de sine.

Un aspect decisiv al acestei interpretări este solitudinea autorului. Cioran nu a construit o școală în sens instituțional și nu a urmărit formarea unor discipoli. Nu a oferit un program de transmitere a unei doctrine și nu a revendicat autoritatea unui maestru. În schimb, a făcut din propria singurătate un spațiu de lucru asupra sinelui. Din punctul meu de vedere, acest refuz al autorității externe corespunde cu asumarea unei responsabilități radicale pentru propria existență. În acest sens, „școala” lui Cioran nu este alcătuită din discipoli, ci are ca obiect omul însuși. Cititorul nu este invitat să repete mecanic opiniile autorului. Dimpotrivă, exercițiul cioranian își produce efectul atunci când îl obligă să se confrunte cu propriile contradicții. Opera nu livrează soluții, ci numește stări pe care cititorul le poate recunoaște în propria experiență.

Aceasta explică și caracterul transformator al operei. Transformarea nu are loc prin acceptarea unei doctrine, ci prin recunoaștere. Cioran dă formă unor experiențe precum insomnia, disperarea, frica, singurătatea, dorința de moarte, iubirea, extazul și credința. Odată articulate, aceste experiențe pot fi privite dintr-o anumită distanță. Cititorul nu dobândește neapărat informații noi, ci poate dobândi un vocabular mai precis pentru ceea ce trăiește. Prin urmare, exercițiile spirituale cioraniene trebuie înțelese mai degrabă ca practici de luciditate decât ca metode de mântuire. Ele nu promit înțelepciunea, liniștea sau beatitudinea permanentă. Cioran însuși nu ajunge la o asemenea stare, iar revenirea continuă la contradicții și negări confirmă caracterul deschis al căutării sale. Tocmai faptul că exercițiile trebuie reluate mereu constituie una dintre caracteristicile fundamentale ale modelului. Din perspectiva filosofiei ca mod de viață, această reluare nu reprezintă un eșec. Ea poate fi înțeleasă ca însăși condiția exercițiului. Omul nu se transformă o dată pentru totdeauna, ci își reia mereu raportarea la sine și la lume. Cioran nu ajunge la înțelepciunea stabilă a filosofului antic, dar își exersează în mod repetat posibilitățile. El transformă această repetare într-o formă de existență.

În sfârșit, cercetarea își asumă caracterul ipotetic al concluziei. „Exercițiile spirituale cioraniene” nu reprezintă o categorie definitivă, ci o cheie de lectură. Valoarea ei constă în capacitatea de a pune în relație elemente care, analizate separat, pot părea incompatibile: disperarea și beatitudinea, negația și transformarea, singurătatea și relația cu ceilalți, scrisul și viața, filosofia și refuzul filosofiei. Prin această cheie, Cioran poate fi (re)descoperit ca filosof fără a fi obligat să devină ceea ce nu a vrut să fie: un autor de sistem. În acest sens, cercetarea

nu închide problema, ci o redeschide sau o menține deschisă. Întrebarea dacă Cioran a practicat filosofia ca exercițiu spiritual rămâne legată de întrebarea mai amplă privind sensul filosofiei însăși. Dacă filosofia este numai teorie, atunci Cioran va rămâne mereu un caz-limită. Dacă însă filosofia este și o practică vie a căutării de sine, atunci experiența sa devine relevantă pentru reconsiderarea unei tradiții în care gândirea și viața nu pot fi separate.

Concluzia fundamentală a tezei este, așadar, că filosofia nu trebuie definită exclusiv prin conținutul unei doctrine sau prin validitatea unui sistem, ci și prin practicile pe care le angajează în vederea actualizării potențialului uman. În cazul lui Cioran, aceste practici nu sunt ordonate într-un program și nu conduc la un rezultat definitiv. Ele constituie o mișcare continuă între disperare și beatitudine, între luciditate și dorința de uitare, între singurătate și iubire, între negație și posibilitatea transfigurării.

Bibliografie (selectivă)

a. Surse primare

Cioran Emil, *Pe culmile disperării*, Editura Humanitas, București, 1990, și trad. franceză *Sur les cimes du désespoir*, tr. Andreiu Vornic, în *Oeuvres*, Éditions Gallimard, Paris, 1995.

Cioran Emil, *Cartea amăgirilor*, Editura Humanitas, București, 1991.

Cioran Emil, *Lacrimi și sfinți*, Editura Humanitas, București, 2017.

Cioran Emil, *Amurgul gândurilor*, Editura Humanitas, București, 1991.

Cioran Emil, *Îndreptar pătimaș*, I și II, ed. Constantin Zaharia, Editura Humanitas, București, 2011.

Cioran Emil, *Tratat de descompunere* (*Précis de décomposition*), tr. Irina Mavrodin, Editura Humanitas, București, 2012.

Cioran Emil, *Silogismele amărăciunii* (*Syllogismes de l'amertume*), tr. Nicolae Bârna, Editura Humanitas, București, 2007.

Cioran Emil, *Ispita de a exista* (*La tentation d'exister*), tr. Emanoil Marcu, Editura Humanitas, București, 2012.

Cioran Emil, *Istorie și utopie* (*Histoire et utopie*), tr. Emanoil Marcu, Editura Humanitas, București, 1992.

Cioran Emil, *Căderea în timp* (*La chute dans le temps*), tr. Irina Mavrodin, Editura Humanitas, București, 2012.

Cioran Emil, *Demiurgul cel rău* (*Le mauvais démiurge*), tr. Emanoil Marcu, Editura Humanitas, București, 2011.

Cioran Emil, *Despre neajunsul de a te fi născut* (*De l'inconvénient d'être né*), tr. Florin Sicoie, Editura Humanitas, București, 2002.

Cioran Emil, *Sfârtecare* (*Écartèlement*), tr. Vlad Russo, Editura Humanitas, București, 2016.

Cioran Emil, *Exerciții de admirație. Eseuri și portrete* (*Exercices d'admiration*), tr. Emanoil Marcu, Editura Humanitas, București, 2012.

Cioran Emil, *Mărturisiri și anateme* (*Aveux et anathèmes*), tr. Emanoil Marcu, Editura Humanitas, București, 2003.

Cioran Emil, *Scrisori către cei de-acasă*, stabilirea și transcrierea textelor de Gabriel Liiceanu și Theodor Enescu, tr. Tania Radu, Editura Humanitas, București, 1995.

Cioran Emil, *Caiete*, I-III, tr. Emanoil Marcu, Vlad Russo, Editura Humanitas, București, 2012[2].

Cioran Emil, *Singurătate și destin*. *Publicistică 1931-1944*, Marin Diaconu (ed.), Editura Humanitas, București, 1991.

Cioran Emil, *Scrisori către Wolfgang Kraus 1971-1990*, tr. George Guțu, Editura Humanitas, București, 2009.

Cioran Emil, *Carnetul unui afurisit*, ed. Constantin Zaharia, Editura Humanitas, București, 2021.

Cioran Emil, *Razne*, Editura Humanitas, București, 2012.

Cioran Emil, *Vivere contro l'evidenza. Intervista con Christian Bussy*, Edizione La scuola di Pitagora, Napoli, 2014.

AAvv, *Convorbiri cu Cioran*, Editura Humanitas, București, 2004[2].

Cioran Emil, *Opere*, vol. I-IV, ediție îngrijită de Marin Diaconu și coordonată de Eugen Simion, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, București, 2017–2018.

b. Exegeză cioraniană

Abad Alfredo-Andrés, „Cioran et la philosophie", în *Alkemie. Revue semestrielle de littérature et philosophie*, nr. 6 (Décembre 2010), Sibiu, 2010, pp. 54-58.

Afrăsinei Elena, *Emil Cioran: exilul metafizic*, Editura PIM, Iași, 2012.

Astier Ingrid, „Cioran, l'homme contraire", *Rev. Roum Philosophie*, 65,1, București, 2021, pp. 35-39.

Astier Ingrid, „L'écriture du paradoxe", în *Les Cahiers de L'Herne. Emil Cioran*, Éditions de L'Herne, Paris, 2009.

Bălan George, *În dialog cu Emil* Cioran, Editura Cartea Românească, București, 1996.

Bulboacă Amelia-Natalia, „Caduta e destino: l'antropologia filosofica di Emil Cioran", în Meroi Fabrizio, Pozzi Mattia-Luigi, Vanini Paolo (ed.), *Cioran e l'Occidente. Utopia, esilio, caduta*, Edizione Mimesis, Milano, 2017, pp. 55-72.

Buzdugan Adrian, „Cioran – între o filosofie a vieții și o filosofie pentru viață", în *Revista de Filosofie*, LXVIII, 5, București, 2021, pp. 561-586.

Buzdugan Adrian, *Cioran. Filosofia unui „antifilosof"*, Editura Litera, București, 2023.

Carannante Irma, „Limba fără locuire. Emil Cioran și Eugene Ionesco: două cazuri de exil lingvistic", în *Analele Universității București*, LXXII, 2023, pp. 3-20.

Carloni Massimo, „Cioran e la virtù dell'indolenza", în Di Gennaro Antonio, Molcsan Gabriella (ed.), *Cioran in Italia. Atti del convegno (10 novembre 2011)*, Edizione Aracne, Roma, 2012, pp. 93-108.

Carloni Massimo, „Né con Dio, né senza Dio. Cioran un mistico che non crede in nulla", în Antonio di Gennaro (ed.), *Dio e il nulla. La religiosità di Emil Cioran*, Edizione Mimesis, Milano-Udine, 2019, pp. 11-30.

Chelariu Ionuț, „La domanda metafisica secondo Emil Cioran", în Meroi Fabrizio, Pozzi Mattia-Luigi, Vanini Paolo (ed.), *Cioran e l'Occidente. Utopia, esilio, caduta*, Edizione Mimesis, Milano, 2017, pp. 191-202.

Chira Vasile, *Dominantele gândirii cioraniene*, Editura Universității „L. Blaga", Sibiu, 2006.

Ciaralli Fabio, *Emil Cioran. Odiseea della lucidità*, Edizione La Scuola din Pitagora, Napoli, 2017.

Cicortaş Horia Corneliu, „Emil Cioran e Mircea Eliade sulle tracce dell'assoluto", în Antonio di Gennaro (ed.), *Dio e il nulla. La religiosità di Emil Cioran*, Edizione Mimesis, Milano–Udine, 2019, pp. 31-40.

Ciocioman Adrian, „Despre Dumnezeu. *Absolutul* ca imagine a deznădăjduirii la Emil Cioran", în *Revista de filos*ofie, București, 2024, LXXI, 2, pp. 213-230.

Ciocioman Adrian, „Metafizica biografiei intruzive. «Eu»", în Adrian Ciocioman (coord.), *Studii cioraniene*, I, Editura Eikon, București, 2025, pp. 9-19.

Dicționar de termeni cioranieni, I-II, Simona Constantinovici (coord.), Editura Universității de Vest, Timișoara, & Criterion Editrice, Milano, 2020.

Di Gennaro Antonio, Molcsan Gabriella (ed.), *Cioran in Italia. Atti del convegno (10 novembre 2011)*, Edizione Aracne, Roma, 2012.

Di Gennaro Antonio, „Tra invocazione e bestemmia: così prega Emil Cioran", în Antonio di Gennaro (ed.), *Dio e il nulla. La religiosità di Emil Cioran*, Edizione Mimesis, Milano–Udine, 2019, pp. 41-58.

Di Gennaro Antonio, *Metafisica dell'addio. Studi su Emil Cioran*, Edizione Aracne, Roma, 2011.

Di Gennaro Antonio., „Emil Cioran: coscienza, scissione, amore", în Di Gennaro Antonio, Molcsan Gabriella (ed.), *Cioran in Italia. Atti del convegno (10 novembre 2011)*, Edizione Aracne, Roma, 2012.

Di Gennaro Antonio., „La svolta della disperazione: Emil Cioran e la storia", în Meroi Fabrizio, Pozzi Mattia-Luigi, Vanini Paolo (ed.), *Cioran e l'Occidente. Utopia, esilio, caduta*, Edizione Mimesis, Milano, 2017, pp. 73-88.

Diaconu Mircea (ed.), *Pro și contra Emil Cioran. Între idolatrie și pamflet*, Editura Humanitas, București, 1998.

Dobre Marius, „Expresie și scepticism la Emil Cioran", în Viorel Cernica (coord.), *Studii de istorie a filosofiei românești*, IV, Editura Academiei Române, București, 2008, pp. 45-56.

Dobre Marius, *Certitudinile unui sceptic – Emil Cioran*, Editura Trei, București, 2008.

Dragomir Leonid, „Dincolo de pesimismul lui Cioran", în Georgeta Niculescu, Horia Vicențiu Pătrașcu (ed.), *Cioran și psihoterapia. Actele conferinței „Sclipiri de serenitate paradoxală: Emil Cioran și Psihoterapia Centrată pe Persoană"*, Editura Eikon, București, 2025, pp. 101-107.

Dur Ion, *De la Eminescu la Cioran. Semne ale spiritului românesc*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1996.

Fazio Salvatore-Massimo, *Regressione suicida dell'abbandono disperato di Emil Cioran e Manlio Sgalambro*, Edizione Bonfirraro, Barrafranca-Enna, 2016.

Ferraro Giuseppe, „Una vita sterminata: la voce di Emil Cioran", în Antonio di Gennaro (ed.), *Dio e il nulla. La religiosità di Emil Cioran*, Edizione Mimesis, Milano–Udine, 2019, pp. 59-71.

Fiore Vicenzo, *Emil Cioran. La filosofia come de-fascinazione e la scrittura come terapia*, Edizione Nulla die, Piazza Armerina, 2018.

Garaz Oleg, *Emil Cioran și muzica elementelor primordiale (Hermeneutica)*, Editura Eikon, București, 2023.

Giustiniani Pasquale, „Tra Dio e il nulla. Il *miscuglio esplosivo* di filosofia e lirismo nella riflessione di Emil Cioran", în Antonio di Gennaro (ed.), *Dio e il nulla. La religiosità di Emil Cioran*, Edizione Mimesis, Milano–Udine, 2019, pp. 73-88.

Ioniță Florin, *Viața și opera lui Emil Cioran*, Editura Rai, București, 1994.

Kluback William, Michael Finkenthal, *Ispitele lui Emil Cioran*, tr. Adina Arvatu, C.D. Ionescu, Mihnea Moise, Editura Univers, București, 1999.

Lăzărică Ionel, „Sacralitate și iconoclasm in ipostazele suferinței cioraniene", în *Revista de filosofie*, București, 2024, LXXI, 2, pp. 203–213.

Maftei Mara-Magda, *Cioran și utopia tinerei generații*, Editura Contemporanul, București, 2011.

Marino Francesca, „L'antiteodicea di Emil Cioran: il male in Dio", în Antonio di Gennaro (ed.), *Dio e il nulla. La religiosità di Emil Cioran*, Edizione Mimesis, Milano–Udine, 2019, pp. 89-96.

Masullo Aldo, „Soffrire è produrre conoscenza", în Antonio Di Gennaro, Gabriella Molcsan (ed.), *Cioran in Italia. Atti del convegno (10 novembre 2011)*, Edizione Aracne, Roma, 2012, pp. 169-166.

Meroi Fabrizio, Pozzi Mattia-Luigi, Vanini Paolo (ed.), *Cioran e l'Occidente. Utopia, esilio, caduta*, Edizione Mimesis, Milano, 2017.

Modreanu Simona, *Cioran ou la chance de l'échec*, Éditions Unicité, Saint-Chéron, 2021.

Modreanu Simona, *Cioran sau rugăciunea interzisă*, Editura Junimea, Iași, 2003.

Mucci Giandomenico, „E.M. Cioran, il nichilismo tentato dalla musica", în *La Civiltà Cattolica*, nr. 3712 (2005), pp. 366-373.

Munteanu Heliana, *Eugen Ionescu și Emil Cioran despre Muzică*, Editura Bibliotheca, Târgoviște, 2009.

Nastasă Irina, „Emil Cioran – precizări bibliografice”, în *Tribuna*, nr. 181, Cluj-Napoca, 2010, pp. 16-31.

Niculescu Georgeta, Horia Vicențiu Pătrașcu (ed.), *Cioran și psihoterapia. Actele conferinței „Sclipiri de serenitate paradoxală: Emil Cioran și Psihoterapia Centrată pe Persoană”*, Editura Eikon, București, 2025.

Noica Constantin, „Pentru Emil Cioran”, în Mircea Diaconu (ed.), *Pro și contra Emil Cioran. Între idolatrie și pamflet*, Editura Humanitas, București, 1998.

Paler Ioan, *Introducere în opera lui Emil Cioran*, Editura Paralela 45, București, 1997.

Pătrașcu Horia-Vicențiu, *Terapia prin Cioran. Forța gândirii negative*, Editura Trei, București, 2014.

Petreu Marta, *Despre bolile filosofilor. Cioran*, Editura Polirom, Iași, 2010.

Petreu Marta, *Filosofii paralele*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2005.

Pozzi Mattia Luigi, „L’apocalisse esige umorismo: le categorie del religioso in Emil Cioran”, în Antonio di Gennaro (ed.), *Dio e il nulla. La religiosità di Emil Cioran*, Edizione Mimesis, Milano–Udine, 2019, pp. 117-144.

Rădulescu Carmen-Ligia, *Emil Cioran. Conştiinţa ca fatalitate*, Editura Recif, București, 1994.

Regier Willis, „Cioran’s Insomnia”, în *MLN*, vol. 119, nr. 5, The Hopkins University Press 2004, pp. 994-1012.

Reschika Richard, *Introducere în opera lui Emil Cioran*, tr. Viorica Nișcov, Editura Saeculum, București, 1998.

Rotiroti Giovanni, *I demoni della lucidità. Il caso Cioran tra psicanalisi e filosofia*, Edizione Soneria Mannelli, Rubbettino, 2005.

Rotiroti Giovanni, *Dezvrăjirea lui Cioran*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2015.

Rotiroti Giovanni, *Chipul meduzei*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2017.

Savater Fernando, *Cioran. Un angelo sterminatore*, tr. Claudio-Maria Valentinetti, Frassinelli, Piacenza, 1998.

Savater Fernando, *Eseu despre Cioran*, tr. Sorin Mărculescu, Editura Humanitas, București, 1998.

Simion Eugen, *Cioran: o mitologie a nedesăvârşirilor*, Editura Tracus Arte, București, 2014.

Tănase Stelian, *Cioran și Securitatea*, Editura Cuantic, București, 2023.

Thoma Friedgerald, *Pentru nimic în lume*. *O iubire a lui Cioran*, tr. Nora Iuga, Editura EST, București, 2005.

Turcan Nicolae, *Cioran sau excesul ca filosofie*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2008.

Vanini Paolo, „Cioran e la musica", în Meroi Fabrizio, Pozzi Mattia-Luigi, Vanini Paolo (ed.), *Cioran e l'Occidente. Utopia, esilio, caduta*, Edizione Mimesis, Milano, 2017, pp. 251-260.

Vanini Paolo, „Cioran, Saturno e la repubblica dei futili", în Meroi Fabrizio, Pozzi Mattia-Luigi, Vanini Paolo (ed.), *Cioran e l'Occidente. Utopia, esilio, caduta*, Edizione Mimesis, Milano, 2017, pp. 203-220.

Vălcan Ciprian, „Imaginea lui Pascal în scrierile cioraniene", în *Vatra*, nr. 400-401, Târgu Mureș, 2004, pp. 85-88.

Vălcan Ciprian, *Cioran, un aventurier nemișcat. Treizeci de interviuri*, Editura ALL, București, 2015.

Vişdei Anca, *Cioran ou le gai désespoir*, Éditions de l'Archipel, Paris, 2025.

Weininger Otto, *Sex și caracter*, tr. Mioara Mocanu, Editura Institutului European, Iași, 2009.

Zaharia Constantin, „Hypocrisie et abnégation. De l'ironie chez Cioran", în *Rev. Roum Philosophie*, 65,1, București, 2021, pp. 41-55.

Zarifopol-Johnston Ilinca, *Searching for Cioran*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 2009.

Zucal Silvano, „La nascita maledetta e la gnosi atea di Cioran", în Fabrizio Meroi, Mattia Luigi Pozzi, Paolo Vanini, *Cioran e l'Occidente. Utopia, esilio, caduta*, Edizione Mimesis, Milano–Udine, 2017, pp. 167-190.

c. Filosofia ca mod de viață

Ambury James M., Irani Tushar, Wallace Kathleen (ed.), *Philosophy as a Way of Life. Historical, Contemporary and Pedagogical Perspectives*, Wiley, Malden – Oxford, 2021.

Ansell-Pearson K., *Nietzsche's Search for Philosophy*, Bloomsbury, London – Oxford – New York, 2018.

Chase Michael, Clark Stephen, McGhee Michael (ed.), *Philosophy as a Way of Life, Ancients and Moderns: Essays in Honor of Pierre Hadot*, Chichester, Blackwell, 2013.

Chase Michael, „Introduction", în Michael Chase, Stephen Clark, Michael McGhee (ed.), *Philosophy as a Way of Life, Ancients and Moderns: Essays in Honor of Pierre Hadot*, Chichester, Blackwell, 2013.

Cooper John M., *Pursuits of Wisdom. Six Ways of Life in Ancient Philosophy from Socrates to Plotinus*, Princeton University Press, Princeton și Oxford, 2012.

D'Agostino Simone, *Esercizi spirituali e filosofia moderna. Bacon, Descartes, Spinoza*, Edizione ETS, Pisa, 2017.

Davidson Arnold I., Worms Fréderic (ed.), *Pierre Hadot, l'insegnamento degli antichi, l'insegnamento dei moderni. L'ultima conversazione con Pierre Hadot*, tr. Laura Cremonesi, Edizione ETS, Pisa, 2012.

Davidson Arnold I., *Gli esercizi spirituali della musica. Improvvisazione e creazione*, Edizione Mimesis, Milano–Udine, 2020.

Domanski Juliusz, *La philosophie, théorie ou manière de vivre? Les controverses de l'Antiquité à la Renaissance*, Éditions Cerf, Fribourg, 1996.

Eikeland Olav, *The Ways of Aristotle: Aristotelian Phronesis, Aristotelian Philosophy of Dialogue, and Action Research*, Peter Lang Verlag, Berlin, 2008.

Faustino Marta, „Philosophy as a Way of Life as a Practice of Dissidence and Experimentation", în José Miranda Justo, Elisabete de Sousa, Fernando Silva (ed.), *Philosophy as Experimentation, Dissidence and Heterogeneity*, Cambridge Scholars Publishing, 2021, pp. 340-357.

Faustino Marta, Ferraro Gianfranco (ed.), *The Late Foucault. Ethical and Political Questions*, Bloomsbury, London, 2020.

Faustino Marta, „Philosophy as a Way of Life Today: History, Criticism and Apology", în James M. Ambury, Tushar Irani, Kathleen Wallace (ed.), *Philosophy as a way of life. Historical, Contemporary, and Pedagogical Perspectives*, Wiley, Malden-Oxford, 2021.

Ferraguto Federico (ed.), *Michel de Montaigne. Filosofia come arte di vivere*, Fazi Editore, Roma, 2021.

Ferraris Maurizio, *Manifesto del nuovo realismo*, Edizione Laterza, Roma–Bari, 2012.

Fontana Alessandro, „Il paradosso del filosofo", în *Aut-Aut*, nr. 323, 2004, pp. 87-96.

Foucault Michel, „L'écriture de soi", în *Dits et écrits*, IV (1980-1988), Èdition Gallimard, Paris, 1994, pp. 415-430.

Foucault Michel, „L'éthique du souci de soi comme pratique de la liberté", *Dits et écrits*, IV (1980-1988), Èdition Gallimard, Paris, 1994, pp. 708-729.

Foucault Michel, *Hermeneutica subiectului. Cursuri la Collège de France (1981-1982)*, tr. Bogdan Ghiu, Editura Polirom, Iași, 2004.

Foucault Michel, *Istoria sexualității*, II, *Practicarea plăcerilor*, tr. Cătălina Vasile, Editura Univers, București, 2004.

Foucault Michel, *Theatrum Philosophicum*. *Studii, eseuri, interviuri (1963-1984)*, Cluj, 2001.

Friedmann Georges, *La puissance et la sagesse*, Éditions Gallimard, Paris, 1970.

Grimm Stephen, Cohoe Caleb, „What is Philosophy as a Way of Life? Why Philosophy as a Way of Life?", în *European Journal of Philosophy*, 29, 2020, pp. 236-251.

Hadot Pierre, *Ce este filosofia antică?*, tr. George Bondor, Claudiu Tipuriță, Editura Polirom, Iași, 1997.

Hadot Pierre, *La philosophie comme manière de vivre. Entretiens avec Jeannie Carlier et Arnold I. Davidson*, Èdition Albin Michel, Paris, 2001.

Hadot Pierre, „Exercices spirituels", în *Exercices spirituels et philosophie antique*, Èdition Albin Michel, Paris, 2002, pp. 19-74.

Hadot Pierre, „L'histoire de la pensée hellénistique et romaine", în *Exercices spirituels et philosophie antique*, Èdition Albin Michel, Paris, 2002, pp. 255-287.

Hadot Pierre, „Réflexions sur la notion de «culture de soi»", în *Exercices spirituels et philosophie antique*, Èdition Albin Michel, Paris, 2002, pp. 323-332.

Hadot Pierre, *Exercices spirituels et philosophie antique*, Èdition Albin Michel, Paris, 2002.

Hadot Pierre, *Filozofia ca mod de viață. Convorbiri cu Jeannie Carlier și Arnold I. Davidson*, tr. Adrian Cotora, Editura Humanitas, București, 2019.

Hadot Pierre, *N'uoblie pas de vivre. Goethe et la tradition des exercices spirituels*, Edition Albin Michel, Paris, 2008.

Iftode Cristian, *Filosofia ca mod de viață. Sursele autenticității*, Editura Paralela 45, Pitești, 2010.

Montaigne Michel de, *Eseuri. Cărțile întâi, Cartea a doua* și *Cartea a treia*, tr. Vlad Russo, Editura Humanitas, București, 2022.

Montaigne Michel de, *Les Essais*, Èditions Robert Laffont, Paris, 2019.

Mureșan Valentin, „Filosofia ca mod de viață sau despre relația filosofie–biografie", în *Revista de Filosofie Analitică*, vol. IV, 2, București, 2010, pp. 87-114.

Natoli Salvatore, *La felicità di questa vita*, Edizione Mondadori, Milano, 2000.

Natoli Salvatore, *La verità in gioco. Scritti su Foucault*, Edizione Feltrinelli, Milano, 2005.

Nica Daniel, *Cine sunt eu? Autenticitatea și limitele sale morale*, Editura Ratio et Revelatio, Oradea, 2022.

Palmieri Daniele, *La filosofia come esercizio spirituale. Hadot e il recupero della filosofia antica*, Edizione Youcanprint, Tricase, 2018.

Sellars John, „Self or Cosmos: Foucault versus Hadot", în Marta Faustino, Gianfranco Ferraro (ed.), *The Late Foucault. Ethical and Political Questions*, Bloomsbury Academic Press, London, 2020, p. 37-52.

Sellars John, *The Art of Living. The Stoics on the Nature and Function of Philosophy*, Bloomsbury Academic Press, London–New York, 2009.

Sellars John., „What is Philosophy as a Way of Life?", *Parrhesia: A Journal of Critical Philosophy*, London, n. 28, 2017, pp. 40-56.

Seneca Lucius Annaeus, *Scrisori către Luciliu*, tr. Gheorghe Guțu, Editura Humanitas, București, 2020.

Seneca, *M-ai întrebat de ce*, Editura Seneca, București, 2014.

Sharpe Matthew, Testa Federico, (ed.), *The Selected Writings of Pierre Hadot*, Bloomsbury Academic Press, London–New York, 2020, pp. 1-29.

Sharpe Mathew, „It's not the Chrysippus You Read: Epictetus and Hadot Contra Cooper on Philosophy as a Way of Life", în *Philosophy Today*, vol. 58, nr. 3, 2014, pp. 367-392.

Sharpe Matthew, Ure Michael, *Philosophy as a Way of Life: History, Dimensions, Directions*, Bloomsbury Academic Press, London, 2021.

Testa Federico, „The Great Cycle of the World: Foucault and Hadot on the Cosmic Perspective and the Care of the Self", în Faustino Marta, Ferraro Gianfranco (ed.), *The Late Foucault. Ethical and Political Questions*, Bloomsbury Academic Press, London, 2020, pp. 53-72.

Ure Michael, *Nietzsche's Therapy – Self-Cultivation in the Middle Works*, Lexington Books, New York, 2008.

Ure Michael, „Foucault's Reinvention of Philosophy as a Way of Life: Genealogy as a Spiritual Exercise", în Marta Faustino, Gianfranco Ferraro (ed.), *The Late Foucault. Ethical and Political Questions*, Bloomsbury Academic Press, London, 2020, pp. 19-36.

Voelke André-Jean, *La philosophie comme thérapie de l'âme. Études de philosophie hellénistique*, Editions Universitaires de Fribourg, Paris, 1993.